

ПЕРСОНАЛІЇ

ДО 95-РІЧЧЯ СОФІЇ СТАНІСЛАВІВНИ БЕРЕЗАНСЬКОЇ

15 травня цього року виповнилося 95 років від дня народження Софії Станіславівни Березанської. Вона є справжньою легендою української археології. Втім, визначень щодо себе нахвал "легенда" вона ніколи не сприймає і навіть обурюється. Як би там не було, але вона є старійшиною української археології, і можливо, археології всього пострадянського простору. Вона з тієї генерації вчених, які створювали засади сучасної археологічної науки в різних частинах колишнього СРСР. Достатньо згадати такі прізвища колег, під керівництвом яких або разом з якими вона працювала: П.П. Єфименко, Л.М. Славін, І.І. Артеменко, В.М. Даниленко, М.П. Кучера, В.Й. Довженко, В.В. Баран, Л.І. Крушельницька,

Е.А. Балагурі, О.І. Тереножкін та В.А. Іллінська, В.Г. Збеневич, Ян Гурба (Польща) О.Г. Шапошнікова, І.М. Шарафутдінова та багато інших.

С.С. Березанська – доктор історичних наук, лауреат Державної премії України у галузі науки та техніки 1977 р., автор п'яти особистих та п'яти колективних монографій, великої кількості статей у виданнях багатьох країн світу. Але про таких людей, як вона, не хочеться писати сухою офіційною мовою біографічних довідок. В її житті мав місце арешт та заслання батька, колишнього царського офіцера, в роки війни вона працювала трактористкою у Казахстані. У повоєнні роки родина зазнала тиску відповідних державних органів на її чоловіка, який підписував листи на захист академіка А.Д. Сахарова та українських дисидентів. Пережити всі негаразди Софії Станіславівни допомогли її енергія, почуття гумору, врешті-решт прагнення сказати своє слово у науці.

Родина Березанських – родина науковців. Її чоловік – всесвітньо відомий математик, фахівець у галузі функціонального аналізу, доктор фізико-математичних наук, професор, академік Національної академії наук України. Здається, жодна з чисельних експедицій Софії Станіславівни в різних куточках України не була проведена без участі Юрія Макаровича. Донька Наталя Євдокимова була доктором біологічних наук, онук Артем Євдокимов – біохімік. Так вже трагічно сталося, але живуть зараз Юрій Макарович та Софія Станіславівна самотньо, але підтримують один одного, намагаючись не дуже виносити свої негаразди на широкий загальний план¹. Через проблеми з зором Софія Станіславівна вже не може активно займатися наукою, але цікавиться дослідженнями

¹ На час підготовки цієї збірки до друку Юрія Макаровича Березанського не стало.

своїх учнів та послідовників. Вже перебуваючи на пенсії, вона брала участь в обговоренні у відділі енеоліту – бронзової доби ІА НАНУ кандидатських та докторських дисертацій, монографій та збірок статей, багато з яких й редагувала. Наприкінці 90-х років Софія Станіславівна запросила мене на свої розкопки зольників тшинецько-комарівської культури у місті Нетішин, Хмельницької області. На власні очі я побачив, як людина вже на той час достатньо похилого віку пілкується про співробітників та уважно спостерігає за перебігом робіт.

Важко сказати, яке саме наукове досягнення С.С. Березанської стало найбільш вагомим. Саме вона стала провідним фахівцем у вивченні доби бронзи Українського лісостепу та Полісся, працюючи там навіть тоді, коли більшість археологів була зосереджена (не завжди за своїм бажанням) на розкопках на новобудовах у південній, степовій, зоні. Тшинецька (або східно-тшинецька за С.С. Березанською) культура, з її сталими центральноевропейськими зв'язками, постала перед нами на території України саме завдяки її дослідженням.

Відомий також сталий інтерес С.С. Березанської до вивчення білогрудівської культури. Зокрема в багатьох її роботах тим чи іншим чином розглядалась проблема зольників. Вона була абсолютно права, виділяючи не просто зольники, а так звані зольники білогрудівського типу. Цікаво, що будучи прихильницею культового трактування цих пам'яток, вона чи не перша навела також ознаки, які пізніше допомогли пояснити зольники білогрудівського типу як складні монументальні структури, які на різних етапах свого існування наповнювалися тим чи іншим змістом, спочатку – побутовим як домогосподарства, на кінцевому етапі – культовим у наслідок так званого обряду залишення жител.

Як відомо, на початку ХХ сторіччя В.О. Городцов здійснив перші кроки по з'ясуванню походження і послідовної зміни відкритих їм на території Східної Європи, і зокрема України, ямної, катакомбної та зрубної культур. Згодом така його періодизація багаторазово підтверджувалася, але з накопиченням нових матеріалів змінювалися уявлення щодо хронології та територіального обсягу, складових частин та проміжних ланок між цими культурами. Серед українських археологів другої половини 20-го сторіччя вагомий внесок у цю традиційну періодизацію – рівною мірою і для Правобережного лісостепу, де В.О. Городцову працювати не довелося, і для Лівобережжя – зроблено саме С.С. Березанською. Безперечно, виділення нею культури багатопружкової кераміки (КБК, зараз – бабинської), як би згодом стосовно до неї не змінювалися уявлення самої дослідниці, надали зовсім новий об'єкт дослідження для регіону, де, здавалося, номенклатура культур бронзової доби ані зміненою, ані доповненою бути вже не може.

Вагомий внесок С.С. Березанської у вивченні зрубної культури доби пізньої бронзи. Чи не вперше саме їй вдалося протягом кількох років проводити систематичні археологічні розкопки багатошарового поселення Усово Озеро на Сіверському Дінці. І не тільки майже повністю розкопати, але й опублікувати матеріали розкопок у максимально повному на той час обсязі та вигляді.

У середині 80-тих років С.С. Березанська разом з вінницьким археологом Б.І. Лабаєм проводить дослідження без перебільшення унікального курганного могильника біля с. Гордіївка, Тростянецького району Вінницької області. Всього тут було досліджено більше чотирьох десятків курганів з похованнями, які містили різноманітний інвентар, включаючи глиняний посуд, вироби з бронзи, золота, бурштину тощо. Ще під час розкопок поява цього могильника було пов'язане з інтенсивним впливом курганної культури Центральної Європи. Згодом С.С. Березанська та В.І. Ключко конкретизували цей висновок, вказуючи на просування у білогрудівський ареал носіїв східної групи передлужицької та карпатської курганних культур, а також позначили місцевий бабинський компонент. Не погоджуючи з жодним з таких висновків, маю відзначити, що дослідження та публікація Гордіївського могильника постає як визначна подія в історії археології всієї України. Без участі С.С. Березанської цього б не сталося.

Відмічаючи ювілей Софії Станіславівни Березанської, хочеться побажати їй міцного здоров'я та запевнити в тому, що її внесок у розвиток української археології цілком достатній, аби називати її легендою археології.

Я.П. Гершкович